

เซนกับกวีจีน

จิ๋ว ซูหลุน¹

บทคัดย่อ

สมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ.618-907) เป็นยุคที่พุทธศาสนารุ่งเรืองมากในประเทศจีน ขณะเดียวกันก็เป็นยุคทองของกวีนิพนธ์จีน เมื่ออ่านบทร้อยกรองของกวีจีนในยุคนี้ เราจะสัมผัสได้อย่างชัดเจนถึงอิทธิพลของแนวคิดตามหลักศาสนาพุทธ โดยเฉพาะหลักการตามนิกายเซน บทกวีเหล่านี้สื่อให้เห็นถึงแนวคิดแห่งพุทธนิกายเซนโดยสอดแทรกไว้ในบทบรรยายทิวทัศน์ธรรมชาติ ธารน้ำ และภูเขา บทกวีนิพนธ์เซนมีสุนทรียภาพเฉพาะตัวทางภาษาและจินตภาพ บทความนี้นำเสนอให้เห็นลักษณะเด่นของกวีนิพนธ์เซนด้วยตัวอย่างการวิเคราะห์บทกวีชื่อ ซินอี้วู่ (Xin Yi Wu) ซึ่งเป็นผลงานที่มีชื่อชิ้นหนึ่งของหวาง เหว่ย (Wang Wei)

ประเทศจีนในยุคราชวงศ์ถัง (ค.ศ.618-907) เป็นยุคที่พุทธศาสนารุ่งเรืองมาก มีนิกายใหม่ๆ ที่มีลักษณะของจีนเองปรากฏขึ้นหลากหลายนิกาย ทั้งนี้รวมทั้งนิกายเซน (禅宗 Chanzong) ด้วย ในขณะเดียวกันที่ศาสนาพุทธมีพัฒนาการอย่างสูงนั้น ศิลปะในด้านกวีนิพนธ์ก็เจริญรุ่งเรืองมาก จนเป็นที่ยกย่องจากชนรุ่นหลังว่าเป็นยุคทองของกวีจีน ดังนั้น ในยุคนี้และในยุคต่อๆ มาจึงปรากฏบทกวีที่เกี่ยวกับศาสนาเป็นจำนวน

¹ Qiu Sulun ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะวิชาภาษาเอเชียแอฟริกัน มหาวิทยาลัยภาษาต่างประเทศปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน

มาก โดยเฉพาะบทกวีที่มีเนื้อหาสารัตถะตามหลักธรรมของเซน จะพูดไปพุทธนิกายที่มีบ่อเกิดในจีนก็มีหลากหลายนิกาย แต่เหตุใดนิกายเซนจึงมีอิทธิพลต่อกวีจีนมากมาย และลึกซึ้งกว่านิกายอื่นๆ ของจีน จนกระทั่งมีคำพูดว่า

诗为禅客添花锦

禅是诗家切玉刀

บทกวีถักทอสีเส้นแก่นักรธรรมเซน

เซนเปรียบเสมือนมีดตัดแต่งหยกของกวี²

หมายความว่า การอธิบายหลักธรรมของเซนด้วยบทกวี ย่อมเป็นที่จับใจแก่ผู้ฟังและผู้ใคร่เรียนรู้ยิ่งกว่าการพูดแบบธรรมคาสามัญ ส่วนที่ว่าเซนเป็นเสมือนมีดตัดแต่งหยกของกวีก็หมายความว่า กวีเมื่อรับเอาหลักธรรมของเซนในการแต่งคำประพันธ์ก็เป็นการรับเอาสิ่งล้ำค่าเข้าไปในบทกวีของตน

สิ่งที่ทำให้กวีจีนกับเซนเกี่ยวพันร้อยรัดอย่างกลมเกลียวเช่นนั้น คือ ทั้งเซนและกวีล้วนเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยความรู้สึกละเมียดละไมที่ฝังลึกอยู่ใน และต่างก็แสวงหาความหมายที่อยู่เหนือภาษากับตัวอักษร ความใกล้เคียงกันในข้อนี้ จึงเป็นสะพานที่ทำให้เซนซึ่งเป็นศาสนา กับกวีซึ่งเป็นวรรณคดีสามารถเชื่อมต่อกันได้ เซนนั่นยึดถือ “ดุ่นอู่” (顿悟 dunwu) ซึ่งก็คือการตรัสรู้โดยฉับพลันเป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญของตน เน้นการกระทำโดยปราศจากการยืดยาด ปลดปล่อยให้เป็นอิสระ เป็นธรรมชาติ “ดุ่น” (顿 dun) หมายความว่า “ฉับพลัน” ส่วน “อู่” (悟 wu) นั้นหมายถึงการรู้แจ้งถึงพุทธภาวะแห่งตนซึ่งเซนเชื่อว่าเป็นภาวะที่มีอยู่ในความเป็นมนุษย์ทุกคน นิกายนี้ถือ

² คำพูดของเหียน เฮินเหวิน กวีจีนสมัยราชวงศ์ซ่งได้ มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1190 - 1257

ว่าพุทธธรรมนั้นอยู่ในใจเราเอง ไม่จำเป็นต้องไปเสาะแสวงหาจากที่ใด อันปรมัตตสัจ
 นั้นเป็นภาวะที่ไม่อาจจะอธิบายด้วยคำพูดหรือบรรยายด้วยตัวอักษรให้เข้าใจได้ ไม่
 สามารถอธิบายด้วยเหตุผลหรือสติปัญญาได้ ดังนั้นพระอาจารย์เซน (禅师 chanshi)
 จึงมักจะใช้อุปมาหรือรหัสลับในการสอนให้ผู้คนปฏิบัติมาน เซนเชื่อว่าความเป็น
 พุทธะมีแทรกอยู่ทุกอณู มีอยู่ในที่ทุกแห่งหนในธรรมชาติ พระอาจารย์เซนท่านหนึ่งจึง
 ได้กล่าวว่า

青青翠竹尽是法身， 郁郁黄花无非般若

กอไผ่เขียวจึลั่นแล้วธรรมกาย

บุปผาเหลืองพรรณรายทั้งปวงคือปัญญา³

นิกายเซนเจริญรุ่งเรืองเต็มที่ในสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ.960 - 1127) กวี
 จำนวนหนึ่งมีการติดต่อไปมาหาสู่กับภิกษุในนิกายนี้มากขึ้น และรับเอาอิทธิพลในด้าน
 แนวความคิด การมองโลก มองธรรมชาติแบบเซน จนกระทั่งหลายคนหันมานับถือ
 พุทธนิกายนี้ อิทธิพลเหล่านี้สะท้อนออกมาให้เห็นจากบทกวีต่างๆ ของเขาเหล่านั้น
 ชาวจีนเรียกบทกวีประเภทนี้ว่า “ฉานฉือ” (禅诗 chanshi) แปลความหมายตรงตัว
 ว่า “บทกวีเซน” บทกวีเซนแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1. การนำหลักธรรมของเซนร้อยกรองเป็นบทกวี
2. การวิเคราะห์บทกวีด้วยหลักธรรมของเซน

การนำหลักธรรมของเซนร้อยกรองเป็นบทกวีนั้น ภาษาจีนกลางเรียกว่า “ฉาน
 รูฉือ” (禅入诗 chanrushi) แปลตรงตัวว่า “เซนในกวี” บทกวีประเภทนี้ส่วนใหญ่

³ คำพูดของพระอาจารย์เจิงเจ้าพระเถระในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก มีอายุอยู่ระหว่าง ค.ศ.384-414

จะใช้ภาษาหรือคำพูดของเซน บรรยายหลักธรรมของเซนในลักษณะปริศนาเสมอ ตัวอย่างของบทกวีประเภทนี้ที่มีชื่อเสียงยิ่งบทหนึ่งก็คือ โสลกของท่านฮุยเหิง⁴ (慧能 Huineng ค.ศ. 638-713) แต่งขึ้นสมัยที่ยังเป็นคนดำข้าวในอาราม คือ

菩提本无树

明镜亦非台

本来无一物

何处惹尘埃

อันโพธิ์นั้นหาไม้คันไม่

กระจกเงาก็ไม่ใช่ตัวคน

แท้จริงแล้วหาอะไรสักอย่าง

ฝุ่นละอองลงจะจับที่ตรงไหน

โสลกบทนี้บอกให้รู้ว่าฮุยเหิงเป็นผู้บรรลุธรรมอย่างแท้จริง เป็นผู้เห็นแจ้งถึงสภาวะเดิมอย่างแท้จริง และโสลกบทนี้เอง ที่ทำให้ฮุยเหิงได้เป็นทายาทสืบทอดตำแหน่งสังฆปริณายกองค์ที่ 6 ของนิกายเซน

บทกวีจีนที่พยายามแทรกหลักธรรมของเซนในลักษณะที่เป็นรหัสลับมีอยู่มากมาย ตัวอย่างเช่น บทกวีที่ชื่อ ฉินฉีเอ่ (琴诗 Qínshī) ซึ่งแปลว่า กวีสายพิณของ ซู ดงพั่ว (苏东坡 Su Dongpo ค.ศ. 1037 - 1101) กวีเอกสมัยราชวงศ์ซ่งได้แต่งไว้ว่า

⁴ ท่านพุทธทาสภิกขุถอดเสียงอ่านตามภาษาถิ่นจีนเป็น เว่ยหล่าง

若言琴上有琴声
放在匣中何不鸣
若言声在指头上
何不予君指上听

มาตรว่าสายพิณมีเสียงพิณ โยไร้สิ้นสำเนียงในกล่องแก้ว
มาตรว่าดัชนีมีคี่ตะพะแพ้ว โยไม่สดับแว่วเอจากนิ้วมือ

บทกวีบทนี้ผู้เขียนอาจจะต้องการบอกผู้อ่านว่า ทุกอย่างเป็นภาพลวงตาจึงไม่ควรยึดติดกับภาพที่เห็น บทกวีในลักษณะเดียวกันนี้ ที่มีชื่อเสียงมากอีกบทหนึ่ง ได้แก่ บทกวีที่ชื่อ ซินอี้วู (辛夷坞 Xin Yi Wu) ของ หวาง เหวย์ (王维 Wang Wei ค.ศ. 701-761)

木末芙蓉花
深山发红萼
涧户寂无人
纷纷开且落

ฝุหรงเหนือแมกไม้ แดงใสวกกลางวนา
ทับร้างริมธารา ดอกผลิผลัดไปตามกาล

กวีบทนี้อ่านแล้วจะรู้สึกว่ามีเนื้อความง่าย ๆ ไม่ลึกซึ้งอะไร กวีบรรยายภาพดอกฝุหรงบานสะพรั่งในดงลึก และร่วงโรยไปตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่สุดแสนจะธรรมดา แทบจะไม่มีรสอร่อยของบทกวี แต่ถ้าวิเคราะห์ด้วยหลักกรรมของเซน นี่คือกวีที่มีความหมายลึกซึ้งมากบทหนึ่ง ดอกฝุหรงบานสะพรั่ง พราวสลอนอยู่ปลายกิ่ง แล้วก็เหี่ยวเฉาร่วงโรยไปตาม ๆ กัน โดยธรรมชาติ ท่ามกลางวิเวกไพรที่ปราศจากร่องรอยผู้คน ดอกฝุหรงบานอย่างเจิบๆ แล้วก็ร่วงโรยไปอย่างเจิบๆ ไม่มีคำเชยชม ไม่มีน้ำตา

อาลัย มากับธรรมชาติอย่างสงบแล้วก็กลับสู่ธรรมชาติอย่างสงบ ไม่ได้ยินแม้กระผึกเสียงที่สั่นพลีว เป็นความเงียบสงัดที่ต้องสัมผัสด้วยใจ กวีเผยให้ผู้อ่านเข้าถึงความรู้สึกอันปลดวาง วางเปล่าตามคติของนิกายเซนซึ่งกวีนับถือศรัทธาอยู่

ในสมัยก่อน กวีจีนที่นิยมศรัทธาแต่งบทกวีโดยการผสมผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับทัศนียภาพรอบข้างนั้นมีอยู่ไม่น้อย เป็นต้นว่า เม้ง เฮ่าหราน (孟浩然 Meng Haoran ค.ศ. 689-740) เหว่ย ยิงอู่ (韦应物 Wei Yingwu ค.ศ. 737-786) หลิว จงเยวี่ยน (柳宗元 Liu Zongyuan ค.ศ. 773-819) เป็นต้น แต่ที่มีชื่อที่สุดต้องยกให้หวาง เหว่ยเจ้าของบทกวี ชินอู่ ที่กล่าวถึงข้างต้น หวาง เหว่ยได้รับสมญานามจากวงการกวีโบราณว่า “ฉือฝัว” (诗佛 Shifo) ซึ่งมีความหมายว่า “พุทธกวี”

เซนเป็นปรัชญาของชาวจีนโบราณ ปรัชญาดังกล่าวมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เชื่อมสัมพันธ์กับปรัชญาของเล่าจื๊อ (老子 Lao Zi) และจวงจื๊อ (庄子 Zhuang Zi)⁵ ในระดับหนึ่ง เซนเน้นสภาพจิตที่ไม่ผูกพันกับสภาวะแวดล้อมใดๆ ทั้งสิ้น เน้นการหลุดพ้นของจิต ซึ่งก็คือการปล่อยวางจากสภาพรอบตัว ไม่มีรักชอบโกรธเกลียด ไม่มีอาลัยอาวรณ์ ไม่ยึดติดกับสิ่งใด ทุกอย่างว่างเปล่า

มีเกร็ดเรื่องราวที่สามารถนำมาเป็นตัวอย่างของหลักธรรมของเซนได้ดี ดังนี้ เล่ากันว่า เมื่อ “ลมพัดตรงโบกสะบัด ภิกษุหนึ่งเอนจันว่าลมเคลื่อน ภิกษุอีกหนึ่งบอกว่าจริงไหม” แข่งกันไม่ได้ข้อยุติ ชุ่ยเหิงเดินเข้ามาและบอกว่า “ลมไม่ได้เคลื่อน ชงไม่ได้ไหว จิตของท่านต่างหากที่เคลื่อนไหว”

⁵ เล่าจื๊อและจวงจื๊อ ต่างก็เป็นปรัชญาเมธีโบราณของจีน

บรรณานุกรม

- (清) 朱孝臧编选.《宋词三百首》. 吉林文史出版社. 2004. จู
เสี่ยวจิ้ง (กวีสมัยราชวงศ์ซิง) กวีนิพนธ์สมัยซ่ง 300 บท. จี้หลิน: สำนักพิมพ์
เหวินฉี, 2004.
- 薛克翘. 1994.《佛教与中国文化》. 北京: 中国华侨出版社. เซว เก่อเจียว.
พุทธศาสนากับวัฒนธรรมจีน. ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์หัวเจียว, 1994.
- 袁行霈. 1992. “诗与禅”.《佛教与中国文化》.《文史知识》编辑部编. 北
京: 中华书局. เวยี่ยน ลิงเฟย์. กวีกับเซน. วิทยาศาสตร์เหวินฉี ปักกิ่ง:
สำนักพิมพ์วิทยาลัยครูปักกิ่ง, 1992.
- 周振甫. 1992. “谈谈以禅喻诗”.《佛教与中国文化》.《文史知识》编辑
部. 北京: 中华书局. โจว เจิ้นฝู่. คุยกันเรื่องเซนกับอุปมาภี วิทยาศาสตร์
เหวินฉี ปักกิ่ง: สำนักพิมพ์วิทยาลัยครูปักกิ่ง, 1992.
- 清. 蘅塘退士 选编《唐诗三百首》, 吉林文史出版社, 2004. เหิง ตังท้ย
ฉี (กวีสมัยราชวงศ์ซิง). กวีนิพนธ์ราชวงศ์ถัง 300 บท. จี้หลิน: สำนักพิมพ์
เหวินฉี, 2004.

ABSTRACT**Zen and Chinese Poetry**

The Tang Dynasty (A.D. 618-907) is a celebrated period of brilliant achievements in the advent of Buddhism and poetry writing in Chinese history. Readers can clearly feel the influence of Buddhism thinking in the verses of the poets, in which the Zen sect was given great emphasis and the Buddhism Mood (Zen Mood) is expressed by interpreting the rivers and mountains in pastoral scenes. This so called “Zen poetry” has a special charm of language and image creation. The latter half of this article presents features of Zen Poetry with a sample analysis of *Lily Magnolia Enclosure (Xin Yi Wu)*, a famous poem by Wang Wei.